

Yeşil Koridor

Neden "Irmaklar Özgür Akmalı"?

Akarsular yeryüzünün en değerli ve en kolay incinen hazinelerindedir. Özellikle son yıllarda yaşanan deneyimler göstermiştir ki, temiz tutmak ve korumak, kirlendikten sonra temizlemekten daha ucuz ve kolaydır.

K. Gökhan Türe
DASK Akarsuları Gözetim ve Koruma Grubu

Akarsuları çok seviyorsanız, bu sevginizin gerekçelerini açıklarken bazı teknik verilere gereksinim duymazsınız; çünkü sadece seversiniz. İyi ama sadece sevmek, sevdiğinizizi ve aşkınızı kurtarabilir mi?

Akan bir su size neler ifade eder? Onunla neleri paylaşabilirsiniz? Bir su koridoru! Kayalık bir vadi! Değişik bir yaşam kuşağı! Anlatılması güç doğal güzellikler! Belki tarihten çok özel bir kesit! Bir deşirmen! Ya da bir baraj gölü!

Aslında bir akarsuyun değeri ve bize verebilecekleri, düşünebileceğimizin çok ötesindedir. Her şeyden önce, sağlıklı akarsular, sağlıklı bir gezegen demektir.

Akarsuların oluşturduğu besin zincirinin en can alıcı noktası, suyun yatağını düzenleyen ve kıyı sınırını kararlı hale sokan, sudaki kirlenmeleri tutan, sıcak suları sevmeyen balıklar için suyu gölgeleyerek serinliğini veren kıyıboyu bitki örtüsüdür. Canlılar için besin kaynağı olan kıyı boyu bitki örtüsü, akarsu kıyısından taşkın alanına ve su havzasına doğru olan geçiş bölgesini meydana getirir. Geçiş bölgeleri ekoton olarak tanımlanır ve ekolojik açıdan en hassas bölgelerdir.

Taşkın alanının sağlığı, akarsuyun sağlığı ile çok yakından ilişkilidir. Taşkın alanları suyu emer ve belli oranda tutar. Böylece suyun debisini ve hızını düzenleyerek akarsu yatağının ve kıyıların kazınarak aşınmasını engeller.

Kıyıboyu ekosistemleri, çok karmaşık ve ilginç bir çevre dengesi kurmuş doğal sistemlerdir. Ekosistemin herhangi bir bileşeni üzerindeki olumsuz etki, sistem içindeki her bileşeni ayrı ayrı etkiler. Buna en ilginç örnek, tatlı su midyeleridir. Midyeler, su içindeki bakterileri ve asılı maddeleri süzerek suyun temizliğinde önemli rol oynarlar. Midyeler, suyun içindeki mikroorganizmalarla beslenirler. Ancak bu durum larva evresindeki midyelerde görülmeyen bir özelliktir. Midye larvaları balıkların solungaçlarına tutunurlar ve olgunlaşana dek gereksinimleri olan mekanik pompalara hareketini balıkları kullanarak gerçekleştirirler. Her tür midye için, onu barındıran ve ev sahipliği yapan özel bir balık türü vardır. Eğer balıklar yok olursa

midyeler de yok olur. Ekosistemden bir türün yok olması, bir uçağın kanadını tutan vidaların birer birer kopması ile özdeşleştirilebilir. Yeterince vida kalmayınca, kanat kopacak ve tabii ki uçak düşecektir.

Görüldüğü gibi akarsular kıyıları, bitki örtüsü, besin zinciri, havzası, kısacası ekosistemi ile bir bütün olarak düşünülmeli; sisteme yapılan olumsuz müdahalelerden vazgeçilerek özgür bırakılmalıdır.

Akarsuların önemini daha iyi vurgulamak için, bize sağladığı değerlere bir göz atalım.

Balıkçılık

Balık, bir su yolundaki canlı topluluğunun en önemli varlığı ve en açık belirtisidir. Yok olan balık türleri ve kıyıya vuran ölü balıklar bizi alarma geçirir. Balık, akarsuda barınan canlı türleri içinde para, eğlence ve anlamca en değerli olanıdır. Bir akarsuyun ölümü binlerce küçük aşamanın bir araya gelmesiyle gerçekleşir. Ancak bu vahim sonucu, genellikle balıklar yok olana ya da kıyıya ölü balıklar vuruncaya kadar pek farketmeyiz veya gözardı ederiz. Bugün yeryüzündeki bir çok akarsu ve iç su yolları içinde balıklar tamamen yok olmuş ya da bir çok türün nesli tükenmiştir.

Balıklar aynı zamanda bir akarsudaki besin zincirinin en önemli parçası ve akarsu kıyılarındaki kırsal nüfus için bir yan protein kaynağıdır. Ayrıca kentlilerin hafta sonları gerilimden kurtulmak amacıyla düzenlediği olta balıkçılığı gezileri, akarsulardan balık tutulmasının başka bir şeklidir.

Kültürel Kaynak

Akarsular, her coğrafyada insan topluluklarının yerleştikleri ve öbeksizlikleri alanlar olmuşlardır. Tarih boyunca en önemli yerleşimler ve uygarlıklar genellikle nehir boylarını seçmişlerdir. İlk insan topluluklarına ait kalıntılara derin ırmak vadilerinde rastlanmaktadır. İrmaklar tarih boyunca kültür ve ticareti belirginleştiren ve uygarlığı yaygın bir araç olmuştur. Anadolu uygarlıkları da genellikle ırmak odaklı bir yerleşim göstermişlerdir. Akarsularda kül-

tür ve ticaret, iç içe bir durumda kültürel ekolojinin çerçevesini oluştururlar.

Osmanlılar, dünyanın yegane akarsu filosu olan, 'İnce Donanma'yı Fırat, Dicle ve Tuna üzerinde kurmuş ve onlarca yıl su yollarındaki güvenliği ve dolayısıyla barışı sağlamışlardır. Türklerden önceki Anadolu uygarlıklarına bakarsanız durum aynıdır. Bu topraklarda yaşamış olan uygarlıkların çoğu akarsu kenarlarında kurulmuştur. Bu nedenle Anadolu ırmakları boyunca çok sık aralıklarla tarihi mekanlara rastlayabilirsiniz.

Tarih boyunca bir çok yerleşim akarsu kıyılarına kurulmuştur. Akarsuyun içinden geçtiği şehir üzerinde simgesel bir ağırlığı vardır. Türkiye'de buna örnek olarak Amasya, Eskişehir, Adana ve Manavgat yerleşimlerini verebiliriz. İrmaklar, içinden geçtikleri kentlere estetik bir görüntü ve ekonomik değer kazandırdılar. Durağan yapıların yanından akıp geçen su, kente bir devinim ve özgün bir atmosfer kazandırır. Ve o kentin karakteri o nehirle bütünleşir. Nasıl ki Boğaziçi'siz bir İstanbul düşünemezseniz, Tuna'sız bir Budapeşte'yi, Nil'siz bir Kahire'yi, Patomac'sız bir Washington'ı hayal edemezsiniz.

Önceleri, kalkınmış ülkelerdeki gelişen şehirler, içlerinden akan nehirleri pek önemsememişlerdir. Ancak daha sonra kent yönetimleri ve kentliler, sarsıcı olumsuzlukları hissetmeye başlayınca ve aslında onları o şehirde oturmaya iten nedenlerden birinin şehrin içinden akan ırmak olduğunu farkedince telaşa düşmüşler ve belli programlar dahilinde önlemler almaya başlamışlardır. Oldukça başarılı sonuçlar da alınmıştır. Ölmek üzere olan Thames nehri, kıyılarındaki balık tutulabilir duruma getirilmiştir. Yirmi yıl önce kokan ve üzerinde katı atıklar yüzen Patomac nehri başarılı kampanyalar ve geri kazanım projeleri sonucunda, şimdi nispeten daha berrak akmaktadır ve dünyanın en kaliteli suyuna sahip kent nehri haline gelmiştir. Türkiye'nin ise içinde bulunduğu durum, tam bir umursamazlık sürecidir. Eskişehir'de Porsuk; Edirne'de Meriç, Ergene; Amasya'da Yeşilırmak; Adana'da Seyhan bu sürecin içinde yaşadığını can çekişerek sürdürmeye çalışan örneklerdir

Eğlence ve Spor

Akarsularda çeşitli etkinlikler yaparak doğa ile ahenk içinde hoşnut olabilirsiniz. Birçok şair, romancı, ressam ilhamını ırmaklardan almıştır. Çünkü su insan psikolojisi üzerindeki en etkili doğa gücüdür.

Akarsu üzerindeki bir taşıtla doğanın yaban kesiti içinde uzun mesafeler kafederek doğayı gözlemek mümkündür. Örneğin bir kano yolculuğu, ırmağın doğuşundan denize ya da göle kadar o coğrafyanın kültürel ve tarihi dökümünü bir film şeridi gibi verebilir size. Onlarca köy, kasaba, şehir, köprü, harabe görürsünüz bu fantastik yolculukta. Akarsular ve onlardan aynı düşünülmemesi gereken göller de yelken, yüzme, kanoculuk, piknik, avcılık, olta balıkçılığı, kürek, doğayı gözleme gibi etkinlikler için önemli bir potansiyele sahiptir. Bu faaliyetlere olan ilgi artışının getirdiği bir yarar da, etkinlikleri yapanların ister istemez sahiplenme içgüdüğü ve kaybetme korkusu ile koruma ve yaşatma bilincine varmaları ve çevreci bir tavır almalarıdır.

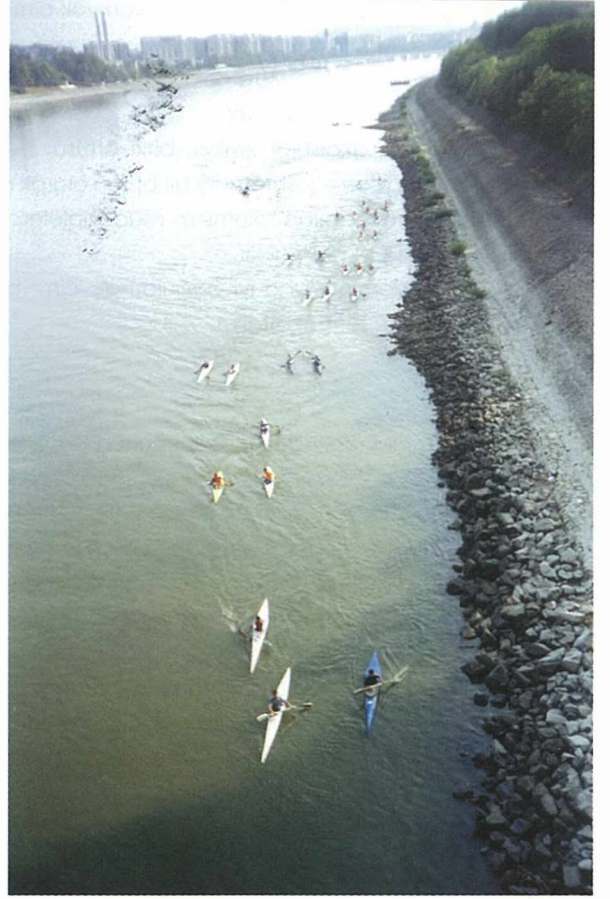
Yerleşimlerin içinden akan akarsular etrafında oluşturdukları yeşil örtü ile doğal bir rekreasyonel kuşak (eğlence, spor ve dinlenme alanları) oluştururlar. Özellikle kentliler kendilerini buralarda rahat ve huzurlu hissederler. Akarsu kenarlarında piknik yapmak çoğumuz için bir alışkanlıktır.

Su, Enerji ve Atıklar

Akarsulardan genellikle içme, kullanma, sulama, enerji elde etme ve atıkları uzaklaştırma amacıyla yararlanılmaktadır. Akarsuların bu önlenemez sömürülüşü, ardında ekolojik bir ucube bırakmıştır. Yüzey sularının kirlenmesi yeraltısularının da kirlenmesine neden olmaktadır. Dünyada birçok şehir, içme suyunu akarsulardan veya akarsular boyunca oluşturulan barajlardan sağlamaktadır. Ağır kirli sularla yapılan tarımdan elde edilen ürün ve yan çıktılarının niteliği ve güvenirliliği de hızla azalmaktadır.

Yüzyıllardır insan dışkıları ve her türlü atıklar akarsulara boşatılmaktadır. ABD’de son 25 yıldır yürütülen sıkı programlar sayesinde birçok akarsu kurtarılmış veya kirlilik kabul edilebilir (!) bir düzeye indirilmiştir. Ancak bu sonuç, milyonlarca dolara mal olmuştur.

Temizlenen su içindeki ağır metaller ve biyolojik patojenler her zaman önemlidir. Birçok çevreci, arıtmadan geçirilerek doğaya salındığı iddia edilen atıkların içerdiği ağır metaller ve biyolojik patojenler konusunda derin şüphe duymaktadır. Çünkü bu sular bile insan ve diğer canlılar üzerinde bir tehdit unsuru olmaya devam etmektedir.

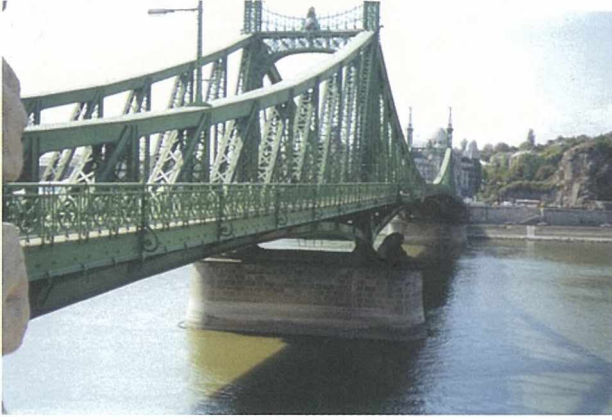
Tuna nehri, Budapeşte

Enerji ihtiyacının karşılanması için, akarsular üzerine baraj ve hidroelektirik santralleri kurulması her zaman tartışmaya açık bir konudur. Barajlar, üzerine kuruldukları akarsuların ekosistemlerini bozarlar. Baraj yapmak ekolojik bir yıkımdır. Ancak madalyonun diğer yüzünde ise, insanların elektrige ihtiyacı bulunmaktadır. Enerji endüstrisini savunanlar, akarsuların çok büyük potansiyel taşıdıklarını iddia ederler. Çevreciler ve doğabilimciler ise, akarsuların zaten fazlasıyla sömürüldüğünü ve aşırı bir kullanımın olduğunu savunurlar. Hatta akarsuların kurtarılması için nükleer enerjiye evet diyen bazı çevreci gruplar bile vardır. Çünkü sular artık yorulmuştur.

Suyun Niteliği

Bir iddiaya göre, yalnızca insanlar ve fareler kendi yuvalarına dışkı bırakarak kirlenmiş. Akarsulara bakılarak bu iddianın insanlar için doğru olduğu açıktır. İnsanlar sahip oldukları yüksek zeka ve bilinç (!) sayesinde, içmek, temizlenmek, beslenmek, eğlenmek için kullandıkları sulara dışkılarını, zehirlerini, çöplerini ve diğer atıklarını bırakırlar. Bu, anlaşılması son derece güç bir çelişkidir.

Tuna nehri üzerinde Buda ile Peşte'yi birbirine bağlayan Szabadsag Köprüsü

Suyun kalitesi deyince, akla sadece kimyasal ve biyolojik özellikler gelmemelidir. Bunların yanısıra sıcaklık, bereklilik, çözülmüş oksijen miktarı vb. özellikler de düşünülmelidir. Bir akarsu biyolojik olarak temiz iken, ısı kirlenmeye, çökelmeye, düzensiz akışa veya ötrofikasyona (suyun çözülmüş besince zenginleşmesi ve oksijence fakirleşmesi) maruz kalmış olabilir. Akarsu kirlenirse kötü görünür, kötü kokar. Bizler genellikle bu uyarıların görerek harekete geçeriiz. Ancak bazen akarsu temiz, duru görünebilir, aslında kirlenmiştir. Kirlilik bilinse de kimse harekete geçmez. Ne zaman ki kıyılara ölü balıklar vurur, etrafı pis kokular kaplar, suyu kullanan hayvanlar ölür, insanlarda salgın hastalıklar başlar, o zaman birşeyler yapmak için harekete geçeriiz. Oysa geriye dönmek o kadar kolay olmadığı gibi, bunun maliyeti de gün geçtikçe katmerleşerek artar.

Dünyadaki en başarılı akarsu kurtarma projeleri bile öngörülen bitiş sürelerinden daha şimdiden on yıl geridedir. Endüstriyel ve evsel atıklar daha kolay denetim altına alınırken, maden işletmeleri, hayvan gübreleri ve suni gübreleme, baraj inşaatları, yatakların değiştirilmesi, kurutulan sulak alanlar, kaçak ve düzensiz ağaç kesilmesi, erozyonla akarsu yataklarının dolması vb. kirlenici kaynakları için yeterli çalışma yapılamamaktadır.

Toprak ve Kıyı Dengesi

Akarsularla ilgili olup da en çok ihmal edilen konu belki de akarsu eğimini ve taşkın alanının kararlılığını ve dengesini koruyan, akarsuyun biçimini ve sınırlarını tanımlayan kıyı ve taşkın alanının içinde bulunduğu tehlikelerdir. Çevresindeki toprağı korumadan, bir ırmağı koruyamazsınız. Akarsuyu ancak çevresiyle, bitki örtüsü ve toprakla birlikte koruyabiliriz. Zaten sağlıklı akarsular bu dengeyi kurmuştur. Bu akarsularda erozyon yok denecek kadar azdır, hidrolojik ve biyolojik etkileşim bir denge içinde yürümektedir.

Genellikle akarsuya belli bir uzaklıktaki karasal bölge, akarsudan ayrılmış gibi algılanır. Oysa akarsu havzasındaki arazi kullanımı, akarsuyun sağlığını doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle, akarsuları koruma ve yeniden kazanma projelerinde konuyu havza ölçeğinde ele almak gerekmektedir.

Taşkın ve Sellerden Korunmak

Su en ideal yolu izler ilkesi çerçevesinde, yağış suları doğal olarak eğime göre belirlenen bir çığır boyunca ilerler. Dolayısıyla, onu rahat bırakırsanız kendi yolunu bularak size zarar vermeden akıp gider. Ancak akarsu yatakları ve taşkın alanları üzerinde her türlü yapıyı yaparsanız, onun akış yolunu daraltırsanız, yağış sularını akarsu yatağına ulaşmadan tutacak toprak ve bitki örtüsünü yok ederseniz birgün gelir, sel önüne geleni silip süpürür. Onlarca, yüzlerce, hatta binlerce can kaybı, mal kaybı olur, ekonomi ağır zararlar görür. İstanbul'da, Sakarya'da, İzmir'de, Senirkent'te olduğu gibi...

Sonuç

Akarsular yeryüzünün en değerli ve en kolay incinen kaynaklarıdır. Onlar, yaşamın ve uygarlığın devamı için vazgeçilmez hazinelerdir. Bu nedenle, akarsuların ekonomik değeri hesaplanabilirliğin ötesindedir. Çevreci baskı ve etkinlikler arttıkça, akarsuların önemi ve yararları daha da ön plana çıkacak, unutulmuş bazı değerler korumacı politikalarla daha kolay farkedilecektir.

Unutmayalım ki, bir akarsuyun sağladığı ekonomik yararlar herkese aynı oranda ulaşmayabilir; ancak akarsu kirlenip ölürse, kirlenmelerin çıkardığı fatura herkese yansır. Bütün dünyada kazanılan ortak bir ders vardır: Temiz tutmak ve korumak, temizlemekten çok daha ucuz ve kolaydır. Yukarıda sözü edilen birçok yararları haricinde, sadece doğal güzellikleri bile akarsuları korumak için yeterli bir nedendir aslında.

Akarsular bazıları için bir metafor ya da nostaljidir. Çünkü genellikle çok güzel doğal mekanlar içerisinde akarlar. Ya da tam tersi, su olduğu için en güzel doğa mekanları akarsular boyunca oluşmuştur. Bu çok güzel mekanlara "Yeşil Koridor" ya da "Yeşil Otoban" diyebilirsiniz.

Kaynaklar

- Bates, M., 1960. The forest and the sea; Vintage Books. New York.
- Bolling, D.M., 1994. How to save a river. A handbook for citizen action. River Network, Island press.
- Izbırak, R., 1990. Sular coğrafyası, MEB.
- Lavigne, P., 1994. Challenges in watershed activism. Quarterly publication of River Network, 5(2).
- Moen, C. ve Schoen, J., 1994. Habitat monitoring. The volunteer monitor. Bi-annual newsletter, 2.
- Saraçoğlu, H., 1990. Bitki örtüsü, akarsular ve göller. MEB yayınları, Öğretmen Kitapları dizisi, İstanbul.
- Usumi, S., 1995. "Nehirlerin temizlenmesi için 200 trilyon gerekiyor" Sabah Gazetesi, 21 Nisan 1995 baskısı.